

A kötet a következő jegyzeteket tartalmazza:

1980

A labirintus

A labirintus az engedelmesség világa. A hivatalnokoké, a mechanikus szabályoké és gesztusoké. A „józan ész” használata és a velejáró engedetlenség hatályon kívül helyezi a labirintust, a nem létező ítéleteket meg a nyomukban járó büntetést és szorongást.

A felejtésről

Vajon átjuthat-e egy nép, élve, a szervezett felejtés sivatagán? Átjuthat, ha értelmiségének legalább egy része szívósan küzd a felejtés ellen. Ez a küzdelem – az emlékezés harca a felejtés ellen – azonos az ember harcával a hatalom ellen.

1981

Válaszok levelekre

Nem vonom kétségbe, hogy az eset, amelyet a levélíró megírt pontosan úgy zajlott le, ahogy megírta. De elhamarkodott dolog egy történetből ilyen messzemenő következtetéseket levonni.

A leláncolt Hamlet, avagy a felépült szocializmus tiszta modellje

Miért működtek közre a Prágai Tavasz összes kommunista vezetői saját tönkretételükben és mindennek lerombolásában, amit a Tavasz idején ők maguk hoztak létre?

A szükségszerűség uralma?

A vereséget, az orosz bevonulást a Prágai Tavasz irányítóinak együttműködése tette az egész nemzetet kiábrándulásba vető kudarccá. A távolabbi múltban keresi a cseh megalkuvás történelmi gyökereit Victor Opat 1979-ben megjelent munkájában.

A szelíd zsarnokságról

Tocqueville írta 141 évvel ezelőtt: Ha demokratikus országokban despotizmus jön majd létre, egészen másféle lesz, mint a hajdani zsarnokságok: tágabb körű lesz, egyben szelídebb, nem gyötörni fogja az embereket, hanem lealacsonyítani. Amikor a mai emberek kis szenvedélyeire gondolok, erkölcsaik lágyságára, vallásuk egyszerűségére, moráljuk szelídségére, mindennapi szorgalmukra, életük rendezettségére, a mérsékletre, amelyet bűnben és erényben tanúsítanak, akkor nem tirannusokról, hanem inkább gyámoktól félttem őket.

A titkosrendőr története

Hollós Ervin a magyar forradalom leverése után két éven át vezette a politikai rendőrségnek azt az osztályát, amely a nyomozást folytatta a forradalmárok ellen. Aztán ostoba és aljas könyvet adott ki a magyar forradalomról. Most új könyvet jelentetett meg ugyanerről a témáról. Igaz, ennek a könyvnek csak társszerzője. Szerzője egy angol fasiszta, David Irving.

A polgári szabadság kialakulása

Most mindenképp el kell beszélni arról, hogy Bibó az európai társadalomfejlődést úgy fogja fel, mint a szabadság és egyenlőség viszonyainak fokozatos terjedését és általánossá válását.

A jakobinus örökségről

A *Débat* című folyóirat júniusi számában vitát nyitott a jakobinus örökségről. A vitát az teszi érdekessé és fontossá, hogy a francia baloldal két évszázadon át a jakobinus örökség folytatójának vallotta magát. 1917 után pedig a jakobinus evangéliumot a bolsevik evangéliummal, Robespierre mítoszával Lenin mítoszával egészítette ki. Hét-nyolc éve annak, hogy a kettős mítosz a baloldal körében megrendült.

A megszállás évfordulója

Mit tehet egy kis nemzet, ha olyan ellenség támadja meg, amely számszerűleg sokkal erősebb nála? – kérdezi Pavel Tigrid, a cseh emigráció egyik vezéralakja, abban a cikkében, amely a megszállás 13. évfordulójára jelent meg.

1982

Liska koncepciója 1.

A múlt héten Liska Tibor *Ökonosztát* című, a hatvanas évek elején keletkezett művét ismertettem. Most Liska mai nézeteiről lesz szó.

Liska koncepciója 2.

Múlt heti levelemben Liska Tibor programjának alap gondolatáról volt szó, arról ti., hogy az ország vagyonát, a nemzeti vagyont bérbe akarja adni az erre vállalkozóknak: a nemzeti termelést egészében bérleti rendszerre kívánja átalakítani. Azonnal fölmerül a kérdés, hogy programjának megvalósulása esetén kik lennének a nemzeti vagyon kezelői, kik lennének azok, akik a termelési egységeket bérbe adnák a bérlőknek?

Hozzászólás Kis János Beszélőben megjelent írásához

Kis János cikkéhez Párizsból, kívülről szólok hozzá. A kívülről persze viszonylagos értelmű, mert magyar vagyok, mint ahogy magyarok mindazok, akik magyarnak vallják magukat a Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben, a Vajdaságban, valamint Európa és a többi kontinens országában. A kérdés, amely választ kíván, így szól: mit tegyünk mi, magyarok szanaszét a világban?

1983

A reform és a szegények

Az 1979-ben és 1980-ban bevezetett reformok nem szolgáltak mást, mint a központi irányítás erősítését. A centralizáló és a decentralizáló erők küzdelméből újra csak a centralizálók kerültek ki győztesen. Négyeszeres sokk érte őket: az ország tarthatatlanná vált eladósodása, a kelet-európai rendszerek gazdasági válsága, a Nyugat gazdasági válsága, végül az a .. változás, ami a nemzetközi pénzpiacon következett be.

Restriktió és reform

Gazdasági növekedés és fejlődés nélkül nincs reform. A fogyasztás korlátozása nem reform. Nincs is köze a reformhoz. Súlyos gazdasági helyzetben, válság idején a fogyasztás korlátozása lehet kényszerű intézkedés, de nem jelent reformot.

Nem mondhatom meg nektek

Megvolt a Központi Bizottság ülése, megszületett a határozat. Viszonylag élénk érdeklődés előzte meg. Érdeklődést is mondok, mert bizonyos számú ember mégis várt valamit ettől a határozattól. A rabbira gondolok most, akit év végén felkerestek a hívők, kérdezve, hogy mi lesz jövőre. Nem mondhatom meg nektek, felelte a rabbi, mert azt nem tudnátok elviselni.

1984

Halandóság Magyarországon

A halálozás elképesztő és felfoghatatlan magyarországi növekedéséről szólt múlt heti levelem. Az öngyilkosságok megfékezésére, megelőzésére nem történt semmi az elmúlt évtizedekben. Ma sem igen történik. A hatvanas évek közepéig egyetlen új kórház sem épült. Azóta több is, de a hiány fedezésére nem elegendő.

Öt jegyzet a kárpát-medencei zsidóságról

Zsidók 1.

Nemrégiben jelent meg Magyarországon az *Asszimiláció, zsidókérdés, antiszemitizmus* című kötet. Mai levelemben nem a könyvet ismertetem, hanem megjelenéséhez kapcsolódva a problematika múlt századi gyökereit szándékozom vázlatosan fölidézni

Zsidók 2.

Liberalizmus és nacionalizmus – a francia forradalomtól kezdődően – a 19. század Európájában elválaszthatatlanok voltak egymástól. Német és olasz liberálisok a német és olasz egységért harcoltak, a magyar liberálisok a feudális előjogok eltörléséért és azzal egyidejűleg a magyar nemzeti függetlenségéért és a magyar nemzetállamért. A zsidó értelmiségiek is ezt a felfogást vallották, tehát a magyar liberalizmushoz csatlakozva, a magyar nacionalizmushoz is csatlakoztak.

Zsidók 3.

A magyarországi zsidóság asszimilálódásának, magyarosodásának fő korszaka az 1867. évi kiegyezés és a világháború közti időszak. A dualizmus fél évszázada nemcsak az emelkedés, hanem a bevándorlás és létszámnövekedés kora is. A zsidóság emelkedését két területen figyelhetjük meg: a gazdasági életben és a szorosán vett értelmiségi pályákon.

Zsidók 4.

A 20. század elején, az első világháború előtt Magyarországon a politikai hatalmat a liberális-nacionalista arisztokrácia és a vezető igazgatási pozíciókat megszálló ún. magyar dzsentri birtokolta, az iparban, a kereskedelemben, a hitéletben viszont a zsidó nagytőke uralkodott. Az elkülönültség érvényes a középosztályokra, a szabadfoglalkozásúakra, az értelmiségre, a tisztviselőkre is.

Zsidók 5.

A magyar reformkor liberális nacionalizmusainak az volt az elképzelése, hogy a zsidóság egy idő múlva teljesen felszívódik az egységes magyar nemzetben. A 19. században és a 20. század első felében ezek a tervek és jóslatok nem teljesedtek be. A múlt század végének és e század elejének Magyarország minden ellentmondásával, megoldatlan problémájával, feszültségeivel, konfliktusaival táguló világ volt, s az emberek annak is élték át. S mindaddig, amíg az maradt, az antiszemitizmus reális társadalmi erőként nem jelentkezhetett.

1985

Grósz a reformellenes, reakciós csoport egyik vezetője

Nőtték a társadalmi feszültségek. A lakosság politikai tűrőképessége csökkent, tapasztalható a jövőtől való félelem – mondta Grósz Károly a budapesti pártbizottság első titkára, ...az MSZMP 13. kongresszusán. „Törpefejű, mit akarsz tőlem, - Mi vagyunk az új undokok – „, valahogy így szolt Karinthy egyik Ady-paródiája. A pesti humor kölcsönkérte Karinthy szavát és „új undoknak” nevezi Grószt és társait.

A Le Monde a Duna védelmében

A Le Monde április 7-8. keltezésű száma „A Duna védelmében” címmel két cikkben és két nagy újságcímlőn foglalkozik a dunai vízierőművekkel.

A francia sajtó a magyar pártkongresszusról

A magyar pártkongresszus megnyitásának napján nemcsak a Népszabadság közölte a Központi Bizottság beszámolóját, hanem három párizsi újság is terjedelmes cikkben ismertette.

Félelem és legitimitás

Félni fél mindenféle élőlény, amikor egy konkrét veszedelemmel szembe kerül – a félelem egy mechanizmus, amely segíti is a veszedelemmel szemben való helytállásra – ,aki azonban tudja, hogy meg fog halni, az eljut ahhoz, hogy féljen a saját gondolataitól. Saját gondolataiban hoz létre félelmeket, és a félelem, mint különálló tényező, mint különálló valami jelenik meg az életben.

A magyarországi zsidók az antiszemita törvények idején I.-II.

Az „*Actes de la Recherche en Sciences Sociales*” folyóirat 1985. márciusi száma „Az antiszemitizmus” címet viseli, és majdnem teljes egészében magyar szerzők írták. A legfontosabb tanulmány Karády Viktoré: „A magyarországi zsidók az antiszemita törvények idején”.

A katolikus egyház helyzete Kárpátalján

Erdélyről és Szlovákiáról könyvek és cikkek jelennek meg, és még a Vajdaságról is szó esik néha, többek között a magyar szemizdatban. Kárpát-Ukrajnáról, más néven Ruténföldről azonban majdnem soha. A *Le Monde* július 7-i számában híradást olvashatunk e tájról, amely az első világháború végéig Magyarországhoz, a két háború között Csehszlovákiához tartozott, azóta Szovjet-Ukrajna egyik tartománya, s ahol ma is rutének és magyarok élnek.

A budapesti kulturális Fórum. A New York Review of Books cikke

Mit válaszolt a nagynevű cseh író, Ludvik Vaculik egy kérdőívre? Mint más írótól, tőle is azt kérdezték,

hogy mit tehet az állam és a budapesti kulturális fórum a kultúra érdekében. Mintha azt kérdeznék tőlem, hogy mit tehet egy tehén a mezei virágokért. A válasz egyszerű: a továbbiakban nem eszi meg a virágokat. De tehet ilyet a tehén? – Semmiképpen! Vagyis teljesen felesleges a teheneket a mezei virágokkal foglalkozó konferenciára invitálni.

Timothy Garton Ash a magyarországi cenzúráról

Kerti labirintushoz hasonlítja Magyarországot Timothy Garton Ash a New York Review of Books december 5-i számában, de olyan labirintuskerthez, amelyben a sövényeket, palánkokat, kerítéseket torzító tükrök takarják. A tükrök úgy vannak elhelyezve és beállítva, hogy a tágas terek és a szabad mozgás illúzióját keltik.

1986

Oroszország és Európa - A L'autre Europe új száma

Nyugati és közép-európai szerzők Oroszországról, oroszok Európáról. A lap szerkesztője a következő kérdéseket tette fel nekik: Melyek a legszembeszökőbb különbségek a nyugati és a szovjet élet között? A rendszerből vagy más tényezőkből fakadnak-e ezek a különbségek? Milyen úton jár majd a jövőben Oroszország? A „nyugati úton”, vagy valamilyen más úton?

Jelent-e Gorbacsov változást?

1976-tól kezdve mindenki tudta, hogy Brezsnyev képtelen kormányozni. Mégis hatalmon maradt 1982 novemberében bekövetkezett haláláig. A 68 éves Andropov került az élre, de csak négy hónapig tudta betölteni hivatalát, mert súlyosan megbetegedett. Halála után, 1984 februárjában a 72 éves Csernyenkot tették meg főtitkárnak. Néhány hónap múlva ő is halálos betegségbe esett. Csaknem egy évtized telt el használható vezető nélkül.

Szakítás az etatista szocializmussal

“A forradalom lehet erőszakos, lehet békés, de mindenképpen törést, szakítást jelent” jelentette ki François Mitterand. Majd így folytatta: “A szocialista párthoz az csatlakozhat, aki elfogadja a szakítást a fennálló renddel, a kapitalizmussal. A szakítás stratégiájának értelmében nincs szocializmus a termelési, kutatási és csereszakozók kisajátítása nélkül. A monopóliumtól kell megszabadulnunk, a pénz hatalmától, a pénztől, amely gyilkol, felvásárol, rombol és megrontja még az emberek lelkét is.” És hozzátette: “Bázisunk az osztályharc frontja.”

Válságban a magyar gazdaság

Akut válságban van a magyar gazdaság. 1985-ben csökkent a nemzeti jövedelem, csökkent az ipari, az építőipari, a mezőgazdasági termelés, passzív volt a tőkés fizetési mérleg, növekedett az ország tőkés eladósodása. 1986 első hónapjai még az 1985-ösnél is kedvezőtlenebb képet mutatnak.

A munkanélküli segély bevezetése

Az elmúlt hónapok egyik legnagyobb, legfontosabb eseménye a munkanélküli segély bevezetése. Nem munkanélküli segélynek nevezik, hanem elhelyezkedési támogatásnak, de ez a lényegen nem változtat.

Orvosok az “ingyenes” egészségügyről

A *Társadalmi Szemle* júliusi számában terjedelmes cikk jelent meg, ezzel a címmel: Hogyan gazdálkodjunk egészségünkkel? Szerzői orvosok. Sem a cikkben, sem a beszélgetésben, egyetlen szó sem esett a magyar egészségügy katasztrofális állapotáról. Bajokról azonban írtak is, beszéltek is. Néhányat említek a cikkből. „Tévesen megnyergelt ambíciókból adódó egyéni életvezetési kisiklások”, az „emberek irreális nagyot akarása vagy szerzészvágya”, a „soha nem tapasztalt mértékű mobilitás”.

Az ingatlanadóról

A múlt pénteken elfogadott rendelet szerint 1 millió 370 ezer lakás-, illetőleg háztulajdonosnak a jövőben nem kell házadót fizetnie. Viszont erősen emelték 140 ezer lakás- és háztulajdonos adóját. A pénzügyminiszter első helyettese a vagyonadót azzal indokolta, hogy segíti az arányos köztelherviselést, más szóval megadóztatja a gazdagokat.

Magyarország a világban

Tudjuk, hogy Kádár kormányának nincs önálló külpolitikája. Megmutatkozik ez olyan időszakokban, amikor a mindig válságos világpolitikai helyzet csak éppen a szokásos módon válságos. Még szembetűnőbbé válik kiélezett pillanatokban. A külpolitika hiányának legfájdalmasabb területe a kisebbségi kérdés.

“Kis forradalom” a Szovjetunióban

A kis forradalom valóban kicsi. Az engedélyezett magániparosok és magánkereskedők egyetlen alkalmazottat sem foglalkoztathatnak, hanem csak saját családtagjaikat, közülük is csupán az együtt élő családtagokat. Figyelemre méltó az is, hogy március végéig mindenki köteles magántevékenységet bejelenteni, mert május 1. után szigorúan üldözni fogják a titkos magánipart.

“Valamire azonban készültek”

Nem tudjuk, hogy mi történt a Központi Bizottság november 19-i és 20-i ülésén. Talán kölcsönösen megfúrták egymást a legelszántabb karrieristák, ti. Grósz és Berecz. Talán akadtak józanabb emberek, akik visszaretentek a riasztó megoldásoktól. Talán magán Kádáron vett erőt az undor ennek a mohó hatalomváagnak láttán.

Az ember feljő - Bojtár Endre könyve

“A nemzeti tudat meseszerű elméletekkel és meseszerű történelmi alakokkal népesült be: ilyen a dákoromán elmélet, az ősi szláv egység gondolata, a lengyel szarmatizmus, nálunk a hun-magyar rokonság, stb.” Ennek a fantázia-képekbe vesző nemzeti tudatnak egyik megnyilvánulása a történelmi regény. Nemcsak megnyilvánulása, hanem alakítója és továbbbörökítője is, a legkülönbözőbb formákban, kalandos történelmi filmekben, tv-játékban, rádiójátékban, operában. Ezekben a művekben Bojtár találó diagnózisa szerint a legfőbb erény, ha valaki egy bizonyos nemzethez tartozik, és a legnagyobb bűn, ha egy másikhoz.

1987

Kádár találkozott Gorbacsovval, és nem remélt ígéretekkel tért haza

A jelek szerint azonban Gorbacsovnaak szüksége van Kádárra. Hiszen az ő helyzete sem nagyon szilárd. Megint nagy tehát a szovjet élelmiszer-export, jó dollárokért, majdnem korlátlanul, vagy legalább annyira, hogy be lehet tölteni a lyukakat. Innen a fellélegzés.

Elfogytak a tartalékok, kimerült a birodalom

Miért akar Gorbacsov reformot? A válasz egyszerű. Mert, úgy ahogy eddig ment, nem megy tovább. Elfogytak a tartalékok, kimerült a birodalom. Mindez közelről érinti Magyarországot. Az is, ha lesz reform, az is, ha nem lesz.

Gorbacsov és a magyar pártvezetés

A magyar párt vezetői abban állapodtak meg, hogy Gorbacsov radikális reformot akar, de nem bizonyos, hogy meg tudja valósítani, s ezért óvatosnak kell lenni.

Egy korporista reformjavaslat

Pokol Béla demokratizálást sürget, az adott határok figyelembe vételével. Ennek lényege a különböző érdekek olyan érvényesítése, amely megkerüli a választásokat és a parlamentet.

Pozsgay az egypártrendszer demokratizálását kívánja

Pozsgay nem gondol többpártrendszer és parlamenti demokrácia bevezetésére. Az egypártrendszer demokratizálását kívánja. Olyan Központi Bizottságról álmodik, amely a nyilvánosság előtt hozza meg döntéseit.

Fordulat és reform

Nyílt kormányzati önkritikát sürgetnek a „Fordulat és reform” című tanulmány szerzői. Leszögezi a tanulmány, hogy egyaránt szükség van gazdasági és társadalmi-politikai reformra, mert egyik a másik nélkül nem valósítható meg. A jelen adásban azonban csak gazdasági reformpontjaikkal foglalkozom, és közülük is leginkább a teljeseen új elgondolásokat emelem ki.

A legátfogóbb gazdasági reform sem lehet sikeres politikai és társadalmi reform nélkül

A legradikálisabb és legátfogóbb gazdasági reform sem lehet sikeres politikai és társadalmi reform nélkül, szögezik le a „Fordulat és reform” szerzői.

A miniszter szerint van középtávú program, a KB titkár szerint nincs.

A miniszter szerint van középtávú program, a KB titkár szerint nincs. Nincs program, mert nem tudtak megegyezni. Mint ahogy azt a KB legutóbbi ülése is mutatta.

Felszámolják a Pénzügykutató Intézetet

A hónap közepén Medgyessy Péter pénzügyminiszter közölte az intézet igazgatójával a megszüntetésről szóló határozatot. A valóságos indok a Fordulat és Reform című tanulmány.

Szociálpolitikai reformjavaslat

Ferge Zsuzsa és Péteri János szociálpolitikai reformjavaslatának legfontosabb fejezete a legközelebbi három évben megoldandó problémákkal foglalkozik. A két szerzőnek vannak a távolabbi jövőre vonatkozó elképzelései is ...Jól tudják azonban, hogy jelenleg súlyos gazdasági válságban van az ország, hogy az életszínvonal ebben a három évben romlani fog... Veszélyelhárító javaslataik közül azokat veszem sorra, amellyekkel magam is egyetértek.

Utódlási harcok a Központi Bizottságban

A Központi Bizottság e hét keddjén az utódlásért folyó harcok közepett ült össze. Évek óta folyik már a küzdelem, és a legutóbbi hónapokban különösen kiéleződött. Maga a küzdelem azonban nem dőlt el, az utódlásért folyt és folyik, de továbbra sem tudja senki, hogy valaha is lemond-e Kádár, és nem is valószínű, hogy ilyen szándéka lenne. Nincs kijelölt utód, és olyan személy sincs, aki nehezen behozható előnyhöz jutott volna.

Társadalmi Szerződés, avagy a politikai kibontakozás feltételei

A *Beszélő* folyóirat szerkesztői sokszorosított formában politikai programjavaslatot tettek közzé. Nem ők az egyetlenek, akik felismerték, hogy politikai reformra szükség van, de ők az elsők, akik javaslatukkal nem csupán az értelmiséghez, hanem az egész lakossághoz fordulnak.

A „Társadalmi Szerződés” programja

A munkahelyeken öngazgatást követelnek a program szerzői. Az állami, a szövetkezeti és a magánszektort, valamint a második gazdaságot magában foglaló homogén piaci gazdaság és egységes tőkepiac megteremtését sürgetik, ennek érdekében minden akadály (pl. létszámhatár) elhárítását a magánvállalkozás útjából, végül pedig szabad részvényforgalmat a gazdasági élet minden területén. A tőke szabad működését tervezetükben az öngazgatás ellensúlyozza.

Egy másik kompromisszumos reformterv

Schlett István kompromisszumos tervének alapja a párt vezető szerepének összeegyeztetése a képviselői demokráciával és a pluralizmussal. Mindehhez reformblokk létrejöttét kívánja, amely reformblokk okos konzervatívokból és okos reformerekből állna. Olyan konzervatívokból, akik meg akarják őrizni a rendszert, de éppen ezért valóságos engedményekre is hajlandók. És olyan reformerekből, akik a kisebb változásokat is értékelni tudják.

Magyarország pénzügyi helyzete

Magyarország pénzügyi helyzetéről és dolláradósságáról adott interjút Bakó Ede, a Nemzeti Bank ügyvezető igazgatója. Az utóbbi időben nagy vita alakult ki arról, hogy a Nemzeti Bank csak a nettó adósság adatait hozza nyilvánosságra, a bruttóról hallgat, holott a nettó csak annyiban különbözik a bruttótól, hogy utóbbiból levonja a behajthatatlan követeléseket is.

Kritikai megjegyzések a „Társadalmi Szerződéshez” 1.

Ez év júliusában néhány héten át ismertettem a *Beszélő* „Társadalmi szerződés” című különszámát. A mai adás témáját a kritikai megjegyzések adják. A Társadalmi szerződés gazdasági és öngazgatási programjának ellentmondásossága egészen feltűnő. Az olvasónak az az érzése támadhat, hogy nem ugyanazok írták az

ellentétes értelmű mondatokat.

Kritikai megjegyzések a „Társadalmi Szerződéshez” 2.

A Társadalmi Szerződés című ellenzéki politikai program negyedik fejezetében hosszan foglalkozik a szociálpolitika kérdéseivel. E tervek nemcsak az összeomlás küszöbén álló Magyarország számára merészek. Nincs ma a világon olyan ország, amely képes lenne megvalósításukra. A leggazdagabbak sem, és azok sem, amelyek szociálpolitikai téren a legmesszebbre jutottak.

A Központi Bizottság a népgazdaság helyzetéről

Igen kevés információt tartalmazott a Központi Bizottság december 8-i üléséről kiadott közlemény. Súlyosabban esik a latba, hogy a közölt információk sem a tájékoztatást szolgálják. A most kibontakozó inflációt csak a mechanizmus és a gazdaságpolitika teljes átalakításával, és még ebben az esetben is csak évek múlva lehet majd visszaszorítani.

1988

Létre lehet-e hozni jól működő szocializmust?

Létre lehet-e hozni jól működő szocializmust? – voltaképpen erre a kérdésre keres választ Włodzimierz Brus tanulmánya a *Magyar Füzetek* 18. számában. Brus világszerte ismert lengyel közgazdász.

„Kádár összecsomagolt és maradt”

„Kádár összecsomagolt és maradt” – ezzel a címmel jelent meg Fortinbras Jenő tanulmánya a *Hírmondó* szeptemberi-decemberi számában. Fortinbras Jenő természetesen álnév, és már korábban is jelentkezett a *Hírmondóban*. „Az első posztkádárista kongresszus” című írásával.

A brassói zendülés

Két francia újságíró síelni utazott Erdélybe. A magaslati szállóból indultak felfedező útjukra, és állításuk szerint el tudták kerülni, hogy kövessék őket. Barátokat, ismerősöket és barátok barátait keresték fel, a zendülésről azonban csak kevesen voltak hajlandók mesélni. Végül mégis sikerült rekonstruálniuk a történeteket.

Az Új Márciusi Front a képviseleti demokráciáról

„Az egypártrendszerrel a képviseleti demokráciáig” címmel tett közzé javaslatot az Új Márciusi Front. Az egypártrendszerrel többpártrendszerrel kell felváltani, mert az egypártrendszer diktatúrává fajul, és ezen a párton belüli demokrácia sem segít. A többpártrendszer létrehozásához idő és megegyezés szükséges.

A L'autre Europe Gorbacsovról

A „*L'autre Europe*” című párizsi folyóirat most megjelent 14. száma teljes egészében a Gorbacsov-jelenséggel foglalkozik. A mai adásban moszkvai értelmiségi tollából származó, aláírás nélküli cikket ismertettek. Minden a káderektől függ, ezzel a Sztálin korabeli és ma már nem divatos jelmonddal kezdődik az írás, illetőleg azzal a megállapítással, hogy a Szovjetunió vezető káderei ellenzik Gorbacsov politikáját.

Magyar értelmiségiek a romániai menekültekért

A „*Le Monde*” január 21-i száma hírt adott arról az összejevetelről és sajtótájékoztatóról, amely január 19-én zajlott le egy budapesti lakásban...A jelenlevő 350 magyar értelmiségi nyílt levélben üdvözölte a bátrakat, akik Brassóban, Temesváron, Iasiban és Kolozsváron Románia népének politikai akaratát fejezték ki, tiltakozott a tüntetéseket követő rendőri terror és elnyomás ellen, megbélyegezte Ceausescu családi klánjának totalitárius diktatúráját, amely genocídiumot jelent mind a románoknak, mint pedig a Romániában élő nemzetiségeknek.

Románia, 1988

A francia sajtó évek óta reális képet nyújt az olvasónak Romániáról. Valamelyes késéssel a televízió is csatlakozott az újságokhoz. Ma nehezen tudok olyan franciát magam elé képzelni, aki a Románia szóhoz ne az éhség, a hideg, az elnyomás, a félelem szavakat párosítaná. A Ceausescu névhez pedig Idi Amin és Bokassa társul. Az itt lakók Románia ügyében minden információt megkapnak. A részleteket elfelejthetik,

de mindenképpen marad egy összbenyomás: a rémálom.

A gazdasági vezetőkről – Egy kutatásról húsz év után

„Hogyan láttuk a mechanizmus reformját 1970-ben?” ezzel a címmel jelent meg Kozák Gyula írása a *Mozgó Világ* márciusi számában. Arról a vizsgálatról számol be, amelyet Solt Ottíliaival együtt vezettem 1969-ben és 1970-ben, pontosabban saját tapasztalatairól e vizsgálat keretében, amelynek résztvevője volt. Nem az ő különben igen tanulságos cikkéről akarok beszámolni, hanem magáról a vizsgálatról.

Legális az orvosi hálapénz

Április 14-én sajtótájékoztató volt a Pénzügyminisztériumban az orvosi hálapénzekről. Ennek során átadták az újságíróknak a Legfelső Bíróság Büntető és Katonai Kollégiumának állásfoglalását, amely szerint az orvos nem követ el bűncselekményt, ha gyógyító vagy megelőző tevékenységéért hálapénzt fogad el.

Súlyos helyzetben a magyar gazdaság

Ma még nincs reform csomagtervünk – mondta a *Magyar Hírlapnak* adott nyilatkozatában június 18-án Nyers Rezső. – A tervek most készülnek a gazdaságra és a politikai reformra, a viták folytatódnak a politikai közéletben, a közgondolkodásban, s foglalkozik velük a pártvezetés is, de szerintem ez azért csomagtervvé még nem állt össze.

Költségvetési vita a parlamentben

Az országgyűlés szerdai és csütörtöki ülésén hallgatta meg, vitatta meg és szavazta meg Villányi Miklós pénzügyminiszter beszámolóját az 1987. évi költségvetés végrehajtásáról... képtelenség az, hogy az 1987. évi költségvetés végrehajtásáról június 29-én számolnak be, és június 30-án szavazzanak róla. Ez a késés önmagában jelzi, hogy a költségvetés parlamenti jóváhagyásának semmiféle jelentősége sincs.

Nyilvánosság elé lépett a Márciusi Front

Nyilvánosság elé lépett a Márciusi Front. Ahogy szombaton megtudtuk, de valójában tudtuk korábban is, hat hónappal ezelőtt alakult meg. Akkor nem tették közzé programjukat, mert Kádár ebben megakadályozta őket. A félévvel ezelőtt aláírt programmal léptek mos fel, bár ma már másképp fogalmaznák mondataikat, és bizonyosan jobb is lett volna, ha nem ezt az elavult, és csalódást keltő szöveget teszik közzé.

Eötvös József a szabadságról

A budapesti napilapok méltatták a 175 évvel ezelőtt született Eötvös József tevékenységét. Eötvös a szabadság két fogalmát különbözteti meg. Az egyik fogalom a francia forradalomban alakult ki. Ezen értelmezés szerint a politikai szabadság abban áll, hogy ne létezzék olyan hatalom az államban, amelyet a nép nevében gyakorolnának. Szabad az, akinek joga van a kormányzáshoz. Angol értelmezésben viszont a szabadság abban áll, hogy az államban ne létezzék korlátlan hatalom. Az állam arra való, hogy polgárának szabad mozgását biztosítsa.

München, 1938

Az 1933 előtti német szociáldemokraták, liberálisok és konzervatívok nem értették meg a nemzeti szocializmus természetét, nem fogták fel, kikkel állnak szemben. Hozzájuk hasonlóan a harmincas évek angol és francia kormány-férfiainak és politikusainak többsége sem fogta fel, hogy a nemzeti szocialista és a kommunista rendszerek radikálisan különböznek mindattól, amihez ők a politikában hozzászórtak. De nem csak a politikusok tévedtek.

A kommunizmusról

A központi bizottság szeptember 27-i ülésén a kommunizmusról is vitakoztak. Arról, hogy utópia-e vagy valami tudományos dolog. A kommunizmus mellett érvként az is elhangzott, hogy sok országban vannak emberek, akik ezért az eszméért harcolnak. Azt természetesen már senki sem tette szóvá, hogy nem olyan régen a hitlerizmus győzelméért is sokan harcoltak, és ma is van néhány rossz ügy a Földön, a kommunizmuson kívül is, amelyért emberek küzdenek.

1989

Ezt követeli az életben maradás parancsa

A *Heti Világgazdaság* múlt heti számában két cikk tárgyalta a szegénységet, illetőleg a szociálpolitikát. Az egyik Ferge Zsuzsáé.... Ebben a válságos órában arról kell beszélni, amiben Fergének igaza van. A piacnak a gazdaságban lenne helye, írja, de éppen ezen a területen virulnak a piacosítást gátló lobbyk, az állami támogatások és a túlzott elvonások. Hódít viszont a piac az egészségügyben, az oktatásban és a társadalombiztosításban, azokon a területeken tehát, amelyeknek egyre súlyosbodó romlását piaci eszközökkel nem lehet megállítani.

Most Duray a fő ellenfél

Hajdú János újra kifejtette véleményét Duray Miklósról, Csoóri Sándorról és a magyar kisebbségek ügyében követendő politikáról.

Magyar táborok román menekülteknek

A február 26-iki *Le Monde* első két oldalán látható a cím: „Magyar táborok román menekülteknek”. Ezek szerint jelenleg 13.400 menekült rendelkezik ideiglenes tartózkodási engedéllyel, és nagyjából ugyanennyi azoknak a menekülteknek a száma, akik nem kértek ilyen engedélyt.

Három fontos döntés

Három lényeges dolog történt a parlament e heti ülésén. A legfontosabb közülük a Nagymarosra vonatkozó döntés. A második fontos esemény Stadinger leváltása és hat képviselőnek a képviselői mandátumról való lemondása. A harmadik fontos esemény a sztrájk törvény megtárgyalásának elhalasztása.

Lássuk tehát, hogy meddig jutottak el.

Négy évtized történelmi útjának vizsgálatára tett kísérletet a *Társadalmi Szemle* februári különszámában közzétett és Berend T. Iván által szerkesztett tanulmány. Úgy hírlik, hogy néhány óra alatt kapkodták el a 40 ezer példányt. Valószínűnek tartom, hogy a vásárlók elsőknek „Az 1956. októberi népfelkelés” című fejezetet lapozták fel, és könnyen lehet, hogy ennek elolvasása után a többi fejezetbe már bele sem néztek.

Kétszáz évvel ezelőtt, május 5-én ült össze a rendi országgyűlés Párizsban.

Elsőnek azt kellett eldönteni, hogy a középkori hagyományt követve külön-külön üléseznek-e a rendek, vagy pedig egyetlen nagy gyűlést alkotnak. A királyi megnyitó másnapján a nemesség és a papság elkülönülten kezdte meg a mandátumok igazolását, és a nemesi gyűlés 11-én megalakultnak nyilvánította magát. A harmadik rend képviselői haboztak. Nyilvánvaló volt, hogy a király külön gyűléseket akar. Az is, hogy ha ezt elfogadják, akkor belenyugszanak a régi rend fennmaradásába.

A gazdasági átalakulás és a stabilizáció 3 éves programja

A tulajdonreform egyik fontos területe a tervezet szerint az állami tulajdon új közösségi tulajdonformákba való átvezetése és egy részének eladása magánszemélyeknek illetőleg külföldieknek. Az állami vagyon egy részének eladása mindenki számára érhető célkitűzés és magyarázatra nem szorul. Az új közösségi tulajdonforma azonban homályos fogalom, és az olvasó hosszú időn át tanácstalanul kérdezi, hogy mi is ez.

A modern piacgazdaság nem azonos a múlt századi kapitalizmussal

A gazdasági programok közül a Szabad Demokratáké a legszínvonalasabb. A június közepén közzétett *Rendszerváltás* című kis könyv gazdasági része rövid diagnózissal kezdődik. Megállapítja, hogy a termelőeszközök állami tulajdonán alapuló gazdaságot szükségszerűen általános pazarlás jellemzi, és ez a pazarlás nemcsak a gazdaságot teszi tönkre, hanem az oktatást, az egészségügyet és a népjóléti intézményeket is.

A 200 évig tartó polgárháború francia példája

Néhány nap múlva, július 14-én ünnepli Franciaország és a világ nagy része a francia forradalom kétszázadik évfordulóját. Az emberiség emlékezete a Bastille bevételéhez köti a forradalmat. Egy évvel az ostrom után, július 14-én a párizsiak önfeledt mámorban ünnepelték meg az évfordulót. Ennek az ünnepnek az ismétlését tette nemzeti ünnepé száz évvel később a harmadik köztársaság, mert a francia

forradalom nem ért véget 1794-ben, amikor Robespierre-t kivégezték.

Romlanak a demokratikus átmenet feltételei

Július 26-án az MSZMP tárgyaló csoportja feljegyzést adott át partnereinek, amely a 48 órával korábban létrejött megegyezés ellenkezőjét tartalmazza.

Útjuk nem volt hiábavaló

A Kalotaszegből származó 28 éves Okos Márton autószerelő és a Nagyvárad környékéről való 24 éves Juhos Gábor energetikus 1988 februárjában érkezett Magyarországra, és sok hónap letelte után két évre szóló tartózkodási engedélyt kapott. Ez év tavaszán határozták el, hogy a francia forradalom, valamint az Emberi Jogok Nyilatkozatának kétszázadik évfordulója alkalmából gyalog mennek Budapestről Párizsba.

Az ismert döntés politikai tőke Magyarországnak

„...maguk magyarok, nagyon szépen viselkednek. Nagyszerű dolog, hogy kiengedték a németeket”. Ezzel elment. E kifejezést, politikai tőke, franciákkal folytatott beszélgetésekből kölcsönzöm. Ők állították, hogy ma Magyarországnak van Nyugaton politikai hitele.

Egy év alatt nagy utat tett meg az ország

Ha ma, szeptember 24-én visszatekintünk 1988. szeptember 24-ikére, akkor tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy ezalatt az egy év alatt igen nagy utat tett meg az ország.

A Btk. módosítása

A nemzeti kerekasztalon kötött egyezségek közül a legfontosabb a büntető törvénykönyv és a büntető eljárási törvény módosítását illeti. Az egyezés alapján született törvényjavaslatokat kedden terjesztette az igazságügy miniszter a parlament elé.

Ez a párt valójában nem párt, hanem állampárt

Régen írt annyit a francia sajtó Magyarországról, mint a pártkongresszus napjaiban. Nem is kellett volna magyar újságokat lapozgatni, mindent meg lehetett tudni a *Le Monde*-ből és a *Libération*-ból, valamivel többet is, mint a *Népszabadságból* vagy a *Magyar Nemzetből*.

Nehéz volna megmondani, hogy kié a főhatalom

Az elmúlt hét egyik fontos eseménye, hogy csütörtökön újra összeült az Ellenzéki Kerekasztal.

A józan ész szabályai szerint ennél tovább nem lehet menni

Többségi egyetértés alakult ki néhány fontos kérdésben, a legfőbb célokat illetően már korábban konszenzus alakult ki. Parlamentáris demokrácia, többpártrendszer, jogállam, piacgazdaság, a veszteseket védő szociálpolitika – egyetértett ezekben mindenki, akit komolyan lehetett venni.

Együttműködésük nélkül nem oldható meg a válság

Kényszerhelyzet elé állította Németh Miklós az ellenzéki pártokat a múlt hétvégi nemzeti csúcson, és kényszerhelyzet elé állítja a parlamenti képviselőket is a jövő héten. Ha a parlament nem fogadja el a költségvetést, akkor nincs megállapodás a Nemzetközi Pénzügyi Alappal.

1990

Román – magyar kapcsolatok

Soha annyi remény nem volt az erdélyi magyarság emberi és nemzeti jogainak érvényesítésére, mint most. A forradalomban együtt vettek részt magyarok és románok. A január 8-iki napilapokban viszont a külügyminisztérium közleményét olvasom: „Romániai hírforrások szerint bizonyos erdélyi településeken egyes magyar állampolgárok közvetlenül beavatkoznak a helyi közösségek politikai életébe, tevékenységükkel ellenségeskedést szítva magyarok és románok között.” Döbbenet kérek: vajon megint egyszer el fogjuk rontani?

Nyugdíj-reform

Évek óta tudjuk, hogy a nyugdíjrendszert át kell alakítani. A választások után megalakuló kormánynak ez lesz az egyik legnagyobb gondja. Gyors megoldásra lenne szükség. Ennek azonban súlyos akadálya, hogy hiányoznak a szükséges előmunkálatok, és nincsenek komolyan vehető javaslatok. Ezzel kapcsolatban

szükségesnek tartom, hogy tanuljunk a fejlett nyugati országok tapasztalataiból.

Egészségügyi-reform

Ugyanúgy, mint a nyugdíjrendszer, az egészségügy reformjánál is szükséges a nyugati tapasztalatok feldolgozása.

Az MDF programjáról

Már első olvasásra is szembeszökik, és tüzetes tanulmányozás után nyilvánvalóvá válik, hogy szemben az 1989 márciusában elfogadott és közzétett, ellentmondásokkal és következetlenségekkel teli programnyilatkozattal, a Fórum szakértői most átgondolt és igen színvonalas művel álltak a választópolgárok elé.

A választások elé

Barátaim egy része aggódik. X azt mondja, hogy nagyon sok itt az MSZMP. Magyarországon hosszabb ideje folyik a politikai küzdelem, és ma már elég jól lehet látni a fontosabb politikai erőket. A hátralévő hetekben további tisztázódás várható. Bizonyosra veszem, hogy a választópolgárok el tudnak majd igazodni a pártok versenyében. De bárki lesz is a nyerő, és bármilyen arányban, a döntés a nép döntése lesz.

Magántulajdonon alapuló piacgazdaságot

Az 1989-es év folyamán fordulat következett be a magyarországi közgazdászok és szociológusok gondolkodásában. A változás első jele Kertesi Gábor és Köllő János „Magántulajdonon alapuló piacgazdaságot” című írása volt, amelyet tavaly márciusban az SZDSZ közgyűlése elé terjesztettek, és amely azután az SZDSZ gazdasági programjának alapjává vált.

Koalíciós tárgyalások

A Magyar Demokrata Fórum csütörtökön tartott III. országos közgyűlése közfelkiáltással fogadta el Antall Józsefnek azt a javaslatát, hogy a Kiszgazdapárttal és a Kereszténydemokrata Néppárttal kezd koalíciós tárgyalásokat.

Magyarországi tapasztalatok 1990

Tizenhárom évi távollét után három ízben látogattam Magyarországra, tavaly júniusban három hétre, novemberben két hétre, most március 20-ikától kezdve harminc napra. Mindhárom alkalommal más és más országot találtam, és az átalakulás oly gyors, hogy a most elmúlt négy hét alatt is erősen érezhető volt.

MDF – SZDSZ megállapodás

Elég nagy az egyetértés abban, hogy igen jó az a megállapodás, amelyet az MDF és az SZDSZ kötött egymással néhány alapvető kérdésről: így többek között a köztársasági elnök státuszáról és megválasztásának módjáról, az alkotmányerejű törvények fogalmának törléséről, a kétharmados többséggel elfogadandó törvények listájáról, a televízió és a rádió pártatlanságáról, valamint a köztársasági elnök személyéről.

Az új kormány tervei

A napilapok május 23-iki száma közölte Antall József parlamenti expozéját. Úgy látszik, hogy az új miniszterelnökre két erő hat. Az egyik gyorsítani, a másik lassítani akar. Úgy látszik továbbá, hogy végleges álláspontot még nem alakított ki, egyelőre azonban a szakaszokra bontott átalakulás tervét fogadta el.

Az önkormányzati törvény tervezetéről

A parlament megkezdte és jövő héten folytatja a helyi önkormányzatokról szóló törvényjavaslat vitáját. Jelen fogalmazásában a javaslat idő előtti, tartalmatlan és hibás irányzatú. A parlamentnek félre kellene tennie, csupán a helyhatósági választásokról szóló törvényt elfogadnia, és egy valóban elfogadható törvényt azoknak a részvételével kialakítania, akik majd kormányozni fogják önmagukat.

A köztársasági elnök megválasztása után

Kétségtelen, hogy e héten jelentősen javult az ország politikai helyzete. E pozitív változások azért következhetek be, mert a fontos kérdésekben az MDF és az SZDSZ megegyezett egymással. Úgy látszik, hogy a további pozitív változásokhoz is ilyen egyezésekre lesz majd szükség. A nagykoalíciónak

természetesen lettek volna hátrányai is, de előnyei számosabbak lettek volna.

A földtörvény tervezetéről

Augusztus 15-ikéig kel elkészülnie a földtörvény tervezetének, és a parlament őszi ülészaka vitatja majd meg. Egyelőre keveset lehet arról tudni, hogy mi lesz a tervezetben. Nem lehet elégszer ismételni, hogy a legsürgősebb feladatok közé tartozik a földek piaci értékének megállapítása.

A kormányprogramról

A kedden nyilvánosságra hozott kormányprogram egyik jellegzetessége az ellentmondásosság és a tisztázatlanság. A jelen helyzetben valóban nem könnyű kormányprogramot készíteni. De lehet ökonómiával élni. Lehet azt mondani, hogy bizonyos kérdésekben már döntöttünk, másokban még nem. A már meghozott döntéseket meg lehet magyarázni. A nyitva hagyott kérdéseknél ki lehet fejteni az egymással szembenálló érveléseket. A koncepció irányát illetően azonban mindenképpen választani kell etatizmus és liberalizmus között.